

РОЗДІЛ 8

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.40>

КОНЦЕПТУАЛІЗМ РОМАНУ «ТЕМНИЙ СВІТ. РІВНОВАГА» МАРИНИ ТА СЕРГІЯ ДЯЧЕНКІВ У СУЧАСНОМУ ФЕНТЕЗІЙНОМУ ПОЛІ

CONCEPTUALISM OF THE NOVEL «THE DARK WORLD. BALANCE» BY MARINA AND SERGIY DYACHENKI IN THE MODERN FANTASY FIELD

Гурдуз А.І.,

*orcid.org/0000-0001-8474-3773**кандидат філологічних наук, доцент,**докторант кафедри української та зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства**Бердянського державного педагогічного університету*

Тандем Марини та Сергія Дяченків – одне з найяскравіших явищ в українській фантастиці й фентезі кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Особливий статус серед романів митців має «Темний світ. Рівновага». Віддзеркалюючи ключові тенденції розвитку світового фентезі межі ХХ–ХХІ ст., цей роман може бути кваліфікований як концептуальний у сучасному фентезійному мистецтві й водночас як типово дяченківський, поворотний для їхньої творчості. Об'єктивне висвітлення оригінального фентезійного моделювання в його тексті у зв'язку з актуальною парадигмою жанру є перспективним. Роман ще не ставав об'єктом літературознавчого вивчення.

Мета пропонованої статті – компаративно визначити відображення у фентезійному моделюванні «Темного світу. Рівноваги» М. і С. Дяченків ключових концептів і тенденцій жанру кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Першочерговим є висвітлення реалізації в художньому світі роману ключових концептів межі, половинності та рівноваги протилежних начал, сюжетної формули міфу про героя та мотиву кровної спорідненості зі злом героя, який бореться проти зла.

Для прози М. і С. Дяченків константний мотив захисту світу від реального або містичного зла. Дар'я Лебедева в «Темному світі. Рівновазі» повинна завадити проникненню на землю зла з потойбіччя. Її пригоди витримані в душі сучасного міського фентезі. У романі втілюються актуальні концепти межі, половинності й рівноваги. Дар'я – така сама «напівкровка», як, наприклад, Натан Берн у «Напівжитті» С. Грін. Етапи життя Дар'ї відповідають складникам схеми міфу про героя. Фіксуємо зумовлену фактором національної ментальності специфіку українського фентезійного міфотворення. Прикметний для фентезі ХХІ ст. мотив кровної пов'язаності зі злотворчим началом самого борця зі злом у «Темному світі. Рівновазі» ускладнено. М. і С. Дяченки наближаються до симптоматичного тут нівелювання відмінності між полюсами добра та зла, центруючи роман навколо популярної постаті Іншого. Обіграні ворожі людині сутності можна трактувати як метафору тіньового боку психіки. У романі підкреслено незмінний для творчості М. і С. Дяченків моральний імператив. Аналізований текст дотичний до вампірського художнього масиву.

Аналіз ключових художніх параметрів роману засвідчує оригінальне, національно зумовлене вираження в ньому фентезійних тенденцій кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. М. і С. Дяченки формують простір роману згідно з актуальною жанровою парадигмою, звертаючись до сюжетної формули міфу про героя. Окреслені у статті положення можуть бути розвинені у контексті необхідного комплексного дослідження творчої еволюції М. і С. Дяченків на тлі розвитку фентезійної літератури.

Ключові слова: міське фентезі, концепт, інтертекст, тенденція, типологія, модель.

The tandem of Marina and Sergey Dyachenki is the brightest phenomenon in Ukrainian science fiction and fantasy of the end of the XX – the first decades of the XXI century. A special status among the novels of these writers has "The Dark World. Balance". This novel reflects the key trends in the development of the world fantasy at the turn of the XX–XXI centuries, and it can be qualified as conceptual in modern fantasy art and at the same time – as typically Dyachenki's, a turning point for their work. The objective research of the original fantasy modeling in this text is perspective in connection with the current paradigm of the genre. This novel has not yet become the object of literary study.

The purpose of the proposed article is for the first time to compare the reflection in the fantasy space of "The Dark World. Balance" by M. and S. Dyachenki of the key concepts and tendencies of the genre of the end of the XX – the first decades of the XXI century. The priority is to investigate the implementation in the art world of this novel the key concepts of the boundary, halfness and balance of opposite forces; the plot formula of the myth of the hero, and the motive of blood-kinship with the evil of the hero who fights evil.

The motive for protecting the world from real or mystical evil is constant for the prose of M. and S. Dyachenki. Daria Lebedeva in "The Dark World. Balance" should prevent the penetration of the evil from the dark world. Her adventures are continue in the spirit of modern urban fantasy. This novel embodies the current concepts of the boundary, halfness and bal-

ance. Daria is the same “half-blood” as, for example, Nathan Byrne in “Half-Life” by S. Green. The stages of Daria’s life correspond to the components of the scheme of the myth of the hero. We record the specificity of Ukrainian fantasy myth-making caused by the factor of national mentality. Notable in the fantasy of the XXI century, the motive of blood-connection with the evil of the fighter against evil himself in the “The Dark World. Balance” is complicated. M. and S. Dyachenki approach to the symptomatic leveling of the difference between the poles of good and evil, centering their novel around the popular figure of the Other. Depicted beings, that are hostile to human, can be interpreted as a metaphor for the shadow side of the psyche. The novel emphasizes the moral imperative that is constant for the work by M. and S. Dyachenki. The analyzed text is related to the artistic works about vampires.

The analysis of the key artistic parameters of this novel testifies to the original, nationally conditioned expression in it of fantasy tendencies of the end of the XX – the first decades of the XXI century. M. and S. Dyachenki form the space of the novel in accordance with the current genre paradigm, referring to the plot formula of the myth of the hero. The provisions of our article can be developed in the context of the necessary comprehensive study of the creative evolution of M. and S. Dyachenki against the background of the development of fantasy literature.

Key words: urban fantasy, concept, intertext, tendency, typology, model.

Постановка проблеми. З-поміж найяскравіших українських авторів фантастики й фентезі кінця XX – перших десятиліть XXI ст. виділяється тандем Марини та Сергія Дяченків, вплив котрого на молодше покоління митців (і не лише українських) зростає й у вивченні доробку якого останнім часом дедалі помітніша частка зарубіжних науковців, передусім російських. У зв’язку із двомовністю й високим художнім рівнем творів визнаного на світовому рівні тандему окремі російські дослідники зараховують митців до системи російської літератури – беззаперечно [1, с. 9] або частково [2, с. 15], що методологічно неправомірно [3, с. 33, 35]. Особливий статус серед понад двадцяти романів митців має «Темний світ. Рівновага» (2013) – новелізація однойменної кінострічки реж. О. Асадуліна (Росія, 2013), авторами сценарію якої виступили М. і С. Дяченки. Віддзеркалюючи ключові тенденції розвитку світового фентезі межі XX–XXI ст., цей роман може бути кваліфікований як концептуальний у сучасному фентезійному мистецтві й водночас як типово дяченківський (текст зберіг основні закладені у фільмі формальні художні параметри й у процесі мистецької трансформації вмістив кристалізовані оригінальні дяченківські риси – мелодраматизм, відчутний дидактизм, розлогі філософські роздуми тощо), поворотний для їхньої творчості. Крім того, у певному розумінні він є переосмисленням на більш високому мистецькому рівні «Брамника» (1994), сюжетно й філософськи становлячи своєрідний спіральний виток щодо дебютного твору М. і С. Дяченків із перенесенням дії з чарівної країни до сучасної містично аранжованої європейської столиці. Об’єктивне висвітлення оригінального фентезійного моделювання в тексті «Темного світу. Рівноваги» у зв’язку з актуальною парадигмою жанру уявляється необхідним і перспективним, зокрема на тлі інтенсивних спроб осмислити самотутність українського фентезі початку XXI ст. у світовому форматі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман М. та С. Дяченків «Темний світ. Рівновага» ще не ставав об’єктом літературознавчого вивчення, задовольняючись низкою інтернет-відгуків, хоча заслуговує на комплексний фаховий розгляд у зв’язку з відображенням у ньому ключових тенденцій міського фентезі кінця XX – перших десятиліть XXI ст. Варто вказати на загалом вельми обмежену вивченість прози М. та С. Дяченків. Визначаючи й номінуючи етапні в доробку митців три ключові періоди: київський (найпродуктивніший, по 2008 р.), московський (з 2009 р.) та лос-анжелеський (поки найменш продуктивний, з 2013 р.). – фіксуємо зосередженість дослідницької уваги переважно на окремих ранніх, «київських» творах тандему. Серед останніх тут заслуговують на увагу студіювання «Мандрівників», «Ритуалу» й «Пентакля» (де М. і С. Дяченки – співавтори) – О. Стужук [4, с. 11], «Ритуалу», «Дикої енергії. Лани» й «Печери» – С. Хороб [5], «Ритуалу» – Г. Попової [2] та М. Демчик [6], «Vita Nostra» – О. Сафрон [7]. Проза «московського» періоду розглянута вельми аспектно – на рівні одиничних творів («Мігрант, або Brevi finietur» – О. Калениченко [8]), а «лос-анжелеського» – чекає на своє вивчення, часом принагідно коментована в емоційних і позбавлених аналітики американських анонсах. Після дещо описової, однак здійсненої із залученням фентезійного контексту спроби М. Назаренка розкрити специфіку вироблення стилю ранніх М. та С. Дяченків [9] питання еволюції їхньої творчості не розглядалося (очікуване у зв’язку з появою дисертації С. Хороб [5]) і нині становить актуальну проблему. Остання може бути вирішена у системному дослідженні доробку тандему на тлі української та світової фантастико-фентезійної літератури межі XX–XXI ст., перспективність якого очевидна.

Постановка завдання. Мета пропонованої статті – вперше компаративно визначити відображення у фентезійному моделюванні «Темного

світу. Рівноваги» М. та С. Дяченків ключових концептів і тенденцій жанру кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Першочерговим є висвітлення реалізації у художньому світі роману а) ключових концептів межі, половинності й рівноваги протилежних начал, б) сюжетної формули міфу про героя та в) мотиву кровної спорідненості зі злом героя, який бореться проти зла.

Виклад основного матеріалу. Для підкреслено психологізованої прози М. та С. Дяченків константний мотив прямого чи опосередкованого захисту світу від реального або містичного зла, темних сил, що простежуємо на матеріалі низки їхніх книг, починаючи із «Брамника», уже самостійних «Армагед-дому» (1999) чи «Долини совісті» (2001) і текстів зрілого періоду. Дар'я Лебедева в «Темному світі. Рівноазі» – найоригінальнішому романі третього періоду творчості тандему, – як і Руал у «Брамнику», повинна завдати проникненню на землю зла з потойбіччя, заблокувавши містичний портал. Її пригоди на території реальної європейської столиці витримані в дусі сучасного міського фентезі, що для зрілих М. і С. Дяченків традиційно.

У «Темному світі. Рівноазі» втілені надактуальні у фентезі кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. концепти межі, половинності й рівноваги, причому третій і визначальний концепт тут заголовний. Генетично Дар'я Лебедева – така сама «напівкровка», як, наприклад, Натан Берн із «Напівжиття» С. Грін або Блейд з однойменного кіноциклу реж. С. Норрінгтона, Г. дель Торо і Д. Гойера. Забезпечення статусу-кво містичного порталу охоронцями в романі, які балансують між життям та смертю і не належать цим світам («Вони переродилися... Вони не живі й не мертві... У них двоєста природа...» [10, с. 36]), співвідносне функції аналогічних постатей із фентезійних вірців означеного періоду (наприклад, Інквізиторів у «Варгах» С. Лук'яненка) – контролю рівноваги протилежних сил (добра та зла, життя і смерті). Відмінністю від таких персонажів-функцій у «Темному світі. Рівноазі» є симпатизування і співчуття охоронців героїні. Порівняймо суб'єктивні рішення безіменного Інструктора на користь Дар'ї із принципом лук'яненківського інквізитора: «Я караю тих, хто порушив Угоду. <...> Не тих, хто не правий...» [11, с. 599]). Про включеність до силового поля «Темного світу. Рівноазі» знакових для світового фентезі межі ХХ–ХХІ ст. «Варт» – поряд із низкою сюжетних рішень тандему (сцени вирування смерчу над містом у критичний для світу час тощо) – свідчить реакція посвяченої Дар'ї: «Середньовічна

інквізиція!» [10, с. 126] – на стирання пам'яті одному зі співробітників Служби Доставки за його угоду з Тінню. Підвищений інтерес ранніх М. та С. Дяченків до ритуальних дійств (із часів «Ритуалу» (1996)) в аналізованому тексті відчутний, хоча помітно послаблений, підпорядкований психологічним викладкам і переходить у розряд антуражних елементів.

Виявлення Дар'єю Лебедевою – донькою мага з іншого світу, яку виховала звичайна жінка («Ти підкидьок» [10, с. 275]), – надприродних сил, ініціація, навчання опановувати свій хист, боротьба проти інфернальних Тіней та умовне віднайдення й визнання батька – усе це безпосередньо відповідає описаній Дж. Кемпбеллом міфологічній «темі вигнання і повернення дитини» [12, с. 298] або розробленій О. Ранком схемі міфу про героя [13, с. 216]. Дієва у світовій культурі й раніше, ця формула тією чи іншою мірою природно актуалізована постмодерною масовою літературою, що виявляємо в сюжетах «Гаррі Поттера» Дж. К. Ролінг, «Безсмертних» Д. Корній, «Empire 'V'» В. Пелевіна, «Напівжитті» С. Грін та ін. Ідентифікація та коректне тлумачення цієї схеми в художніх творах вельми важливі, оскільки дозволять уникати помилкових оцінок того чи іншого тексту. Так, через виявлення формальної близькості життєпису Поттера схемі міфу про героя К. Граймс поспішно порівнює чарівника Дж. К. Ролінг із біблійним Мойсеєм [14, с. 108]; так само недостатні й певні сюжетні сходження доль Ісуса Христа і Гаррі Поттера для висновків Д. Мерфі стосовно поттеріанського сюжету як «перевидання історії про Ісуса Христа...» [15, с. 401].

У силу хронологічно ранішого резонансу поттеріани виявлення в низці творів перших десятиліть ХХІ ст. передбачених названою міфологічною схемою сюжетних кроків автоматично кваліфікувалося як прояв рецепції циклу романів Дж. К. Ролінг. Опускаючи очевидні національні «варіанти» поттеріани (від української «Ірки Хортиці» І. Волинської та К. Кошесєва до скандальної російської «Тані Гротер» Д. Ємця), вкажемо, що ремінісцентні відсилання в названих текстах В. Пелевіна чи Д. Корній до історії англійського хлопчика-чаклуна можна розцінювати, зокрема, як інтертекстуальну актуалізацію популярного художнього матеріалу в постмодерністській грі з читачем, а не як сліди прямого сюжетотвірного запозичення. У цьому контексті варто вказати й на зумовлену фактором національної ментальності специфіку українського фентезійного міфотворення. Рятівник – міфологічний герой

у «Темному світі. Рівноазі» М. та С. Дяченків і «Безсмертних» Д. Корній виступає в жіночій іпостасі, що у глобальному трактуванні вітчизняної літератури з її «жіночо-феміністичним началом» [16, с. 8] закономірно.

Також прикметний для фентезійного простору ХХІ ст. мотив кровної пов'язаності зі злотворчим началом самого борця зі злом (Гарри Поттер реж. К. Ролінг, Блейд з однойменного кіноциклу реж. С. Норрінгтона, Г. дель Торо і Д. Гойєра; Натан Берн із «Напівжиття» С. Грін тощо) виражений у «Темному світі. Рівноазі» дещо ускладнено. З інфернальними Тінями тут борється команда Служби Доставки, в якій «всі працівники... відзначені Темним Світом...» [10, с. 101]. Водночас батько героїні походить із Темного світу «тих часів, коли він ще не був Темний» [10, с. 243]. У такий спосіб М. та С. Дяченки наближаються до симптоматичного у фентезі кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. нівелювання відмінності між полюсами добра та зла (пригадаймо імперативи романістики Д. Корній), безпосередньо не акцентуючи цього, впливаючи в текст імморалістичне ніцшеанське «за межею добра і зла» [10, с. 101] для пізнішого його спростування та центруючи роман навколо різновиду популярної нині в масовій культурі постаті Іншого (адже Дар'я Лебедева – донька людини «з іншої... системи координат» [10, с. 275]).

Як і в багатьох психологічно орієнтованих фентезійних творах, зокрема дяченківських, на перший план виступає моральність учинків персонажів, а ірраціональний антураж може бути пересмислений у категоріях об'єктивної дійсності. Обіграні в «Темному світі. Рівноазі» ворожі людині сутності разом із містичним порталом можна трактувати як своєрідну письменницьку метафору тіньового боку психіки (така практика для творчості дуету природна [5, с. 202–203]), який спокушає особистість, нав'язуючи їй її тваринне начало (вказівка для такого розуміння – в номінації «Тіні» та згадуванні ключової фрази з однойменної п'єси Є. Шварца: «Тінь, знай своє місце!» [10, с. 34]). Якщо Натан Берн в англійському «Напівжитті» С. Грін спочатку протистоїть своєму хижому темному началу, та згодом примиряється з ним, і так само визнає «свого» Халка та сполучає з ним свою свідомість Брюс Беннер з американських «Месників: Фіналу» реж. Е. і Дж. Руссо, то Дар'я Лебедева бореться з ультиматумом зла важко, але безкомпромісно. Таким чином у «Темному світі. Рівноазі» підкреслено незмінний і визначальний для прози М. та С. Дяченків моральний імператив. Не

дарма О. Сафрон на матеріалі «Vita Nostra» переконує у створенні тандемом жанру «фентезійного роману виховання» [7, с. 51], що відповідні риси простежуємо і в «Темному світі. Рівноазі». Водночас низка указаних О. Сафрон позицій – ознак виховного фентезі М. та С. Дяченків трактуємо як уже результат свідомого чи несвідомого звернення митцями до окреслюваної О. Ранком міфологічної схеми.

Звертаємо увагу й на акцентування митцями сили волі пересічної людини – закоханого в героїню «Семена» (він же Єгор Сторожев), з яким у романі пов'язаний також спростований тандемом у фіналі мотив голема (також популярного й амбівалентного в сучасному фентезі). У певному розумінні «Сем»-Єгор і є земний брамник (*Сторож*), який, часом сам того не усвідомлюючи, захищає людський світ, керуючись поняттями моралі й доводячи непідвладність чужій волі.

Опозиція «свій – чужий/інший» у системі координат роману розкривається й безпосередньо (Служба Доставки – Тіні), і на глибинному, дещо прихованому рівні: головний злотворець, бізнесмен Волков, з Англії дистанційно, шляхом чарівного навіювання вчинює жахливі речі у «своєй» для Дар'ї Москві. Символічно артикульовано, що, коли Москва захищена від його присутності давньою магією, то Лондон приймає чорного чаклуна, отримуючи в такий спосіб і сам відповідну опосередковану характеристику.

У силу наділення демонічних Тіней вампірськими властивостями аналізований роман дотичний до відповідного художнього масиву і суголосно сучасній світовій тенденції містить співчуття потворам [10, с. 120–121] (пригадаймо репліку персонажа П. Крусанова з «Американської дірки»: «Та що там говорити – вже є ознаки взаєморозуміння з вампірами. Кінопродукти нам наочно пояснюють, що вампіри ні в чому не винні... вони так влаштовані, і напевно проблему, відкинувши ці жахливі осикові кілки, можна вирішити полюбовно...» [17, с. 26]).

Підвищена уважність фентезійників кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. до сучасних і попередніх їм творів простежується і в «Темному світі. Рівноазі»: інтертекстуальне поле тут загалом формоване аналогічно до відповідних полів сучасного жанрового корпусу, наприклад, «Гонихмарника» Д. Корній чи «Мантри-омани» В. Гранецької. Подібно до інших зрілих текстів М. та С. Дяченків у «Темному світі. Рівноазі», попри твердження митців [9, с. 28], певно відчутний толкінівський «дух», визначальний для ранніх

творів тандему. Так, фіксуємо нитку «Володаря перстнів» (згадано власне трилогію та її головного героя Фродо [10, с. 10], а також Гендальфа [10, с. 11], Перстень Всемогутності [10, с. 28]) зі «слідом» «Хоббіта, або Туди й Назад» (елементи інтер'єру квартири Лізи та Гриші для Дар'ї Лебедевої «склалися в єдиний образ теплої рідної нори» [10, с. 39]). Поряд з обігруванням в інтертекстуально насиченій канві аналізованого роману сцен із «Матриці» реж. Л. і Л. Вачовські [10, с. 14], «Хронік Нарнії» К.С. Льюїса [10, с. 214] та поттеріани («Все-таки я закінчив Вищу партійну школу, а не Гогвортс...») [10, с. 223]), художньої реальності Дж. Мартіна [10, с. 98], апелюванням до постатей Чужого [10, с. 4] та американських коміксоїдів – Спайдермена [10, с. 5] й (описово) Супермена («Для мене не передбачено уніформи з крильми чи маскою, трусами поверх штанив») [10, с. 46]), бачимо звертання до «Тіні» Є. Шварца, «Маленького принца» А. де Сента-Екзюпері [10, с. 232], «Звіяних вітром» М. Мітчелл [10, с. 12], творів Дж. Свіфта [10, с. 66] та ін. Відповідно підкреслена «присутність» Дж.Р.Р. Толкіна наводить на роз-

думи не стільки про вплив англійського метра, скільки про своєрідне загравання з читачем уже досвідченого українського тандему. Отже, творча еволюція митців очевидна, адже у 2006 р. О. Стужук указувала на оригінальність художнього світу й філософських концепцій прози М. та С. Дяченків (ще як «київського дуєту» [4, с. 11]), утілених «у запозичених з англомовного фентезі формах» [4, с. 11].

Висновки. Аналіз ключових художніх параметрів роману «Темний світ. Рівновага» засвідчує оригінальне, національно зумовлене вираження в ньому основних фентезійних тенденцій кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. М. та С. Дяченки формують інтертекстуально насичений простір роману згідно з актуальною жанровою парадигмою, звертаючись до сюжетної формули міфу про героя й акцентуючи концепт межі, половинності й рівноваги протилежних начал.

Окреслені у статті положення можуть бути розвинені в контексті необхідного комплексного дослідження творчої еволюції М. та С. Дяченків на тлі розвитку української та світової фентезійної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хоруженко Т.И. Русское фэнтези: на пути к метажанру : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Урал. федерал. ун-т. Екатеринбург, 2015. 217 с.
2. Попова Г.В. Аксиологическая парадигма фантастики (на материале романа М. и С. Дяченко «Ритуал»). *Известия Юго-Зап. гос. ун-та. Сер.: Лингвистика и педагогика*. 2015. № 1 (14). С. 12–18.
3. Козлик И. История русскоязычной литературы Украины (методологические размышления к теме). *Проблемы национальной идентичности в русской литературе XX века* : коллективная монография. Томск : Томск. ун-т, 2011. С. 33–46.
4. Стужук О.І. Художня фантастика як метажанр: (на матеріалі української літератури ХІХ–ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 18 с.
5. Хороб С.С. Жанрові особливості української фантастики кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 234 с.
6. Демчик М. Своєрідність жанру фентезі у романах Марини та Сергія Дяченків «Ритуал» і Анджея Сапковського «Відьмак». *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Філологія*. 2016. Вип. 2 (36). С. 102–106.
7. Сафрон Е.А. Традиции романа воспитания в городском фэнтези (на примере романа М. и С. Дяченко «Vita Nostra»). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2019. Т. 12. Вып. 11. С. 48–51.
8. Калениченко О.Н. Модификация мифологеми героя в романе М. и С. Дяченко «Мигрант, или Brevi finietur». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 73. С. 209–211.
9. Назаренко М. Реальность чуда (О книгах Марины и Сергея Дяченко). Киев : Мой компьютер ; Винница : Тезис, 2005. 256 с.
10. Дяченко М., Дяченко С. Темний світ. Рівновага : роман / пер. з рос. О. Негребецького. Харків : Фоліо, 2017. 283 с.
11. Лукьяненко С.В. Ночной Дозор. Сумеречный Дозор. Последний Дозор ; Лукьяненко С.В., Васильев В.Н. Дневной Дозор. Москва : АСТ: АСТ Москва : Хранитель, 2006. 1211 с.
12. Campbell J. *The Hero with a Thousand Faces*; commemorative ed., introd. by C.P. Estés. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2004. LXVI, 403 p.
13. Ранк О. Миф о рождении героя / пер. с англ. А. Хомик, М. Кобылинской. Москва : Рефл-бук; Киев : Ваклер, 1997. 252 с.

14. Grimes M.K. Harry Potter: Fairy Tale Prince, Real Boy, and Archetypal Hero. *The Ivory Tower and Harry Potter: Perspectives on a Literary Phenomenon* / ed. by L.A. Whited. Columbia ; London : University of Missouri Press, 2002. P. 89–122.
15. Murphy D. Jesus Potter Harry Christ. Portland, Oregon : Holyblasphemy Press, 2011. 459 p.
16. Лімборський І. Weltliteratur за доби глобалізації: пошуки нової посткультурної ідентичності. *Слово і Час*. 2008. № 6. С. 3–10.
17. Крусанов П. Американская дырка : роман. *Октябрь*. 2005. № 8. С. 3–49.